

## “German millati muqaddas Rim imperiyasi”ning qulashi

Yo’ldosheva Sevara

Jabborova Dildora

Denov tadbirkorlik vapedagogika institutining tarix yo’nalishi 2-kurs talabalari

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada German millatining muqaddas Rim imperiyasi tashkil topishi, ta’lim, konstitutsiyaning qabul qilinishi haqida bayon etilgan.

**Kalit so’zlar:** knyazlar, yepiskoplar, rim imperiyasi, kurfyuristik

“German millatining Muqaddas Rim imperiyasi” faqat rasman yagona davlat hisoblanib, XVIII asrda uning tarkibiga suveren davlatlar hisoblangan imperatorning 7ta kurfyuristikligidan tashqari 300ga yaqin katta-kichik davlatlar kirardi. Bu davlatlar rasman imperatorga qaram edilar, lekin amalda knyazlar, yepiskoplar, shaharlar kengashlari va boshqa ko’pdan ko’p feodal egaliklar tomonidan idora etilardi. Ularning ko’pchiligi yeri va aholisi juda kam bo’lgan davlatlar edi. Davlat dehqonlari esa 1777-yilgi farmon bilan o’z yer uchastkalariga merosiy egalik qilish huquqini oldilar. Prussiya boshqa barcha german davlatlari ichida birinchi bo’lib 1781-yilda umumiy boshlang’ich ta’limni joriy qildi va o’z huquqini birxillastirdi. Ushbu bosqinchilik oqibatida 112ta mayda davlatlar tugatilib, bir-biriga qo’shib yuborildi, bir qanchasi yirik monarxiyalar tarkibiga kiritildi. Bunda ko’proq hududlarni bevosita Napoleonga qaram davlatlar: Baden, Bavariya, Vurtemberg, Saksoniya egallab olgan edi. 1805-yilda Fransiyaga qaram Berg gersogligi, 1807-yilda esa Vestfaliya qirolligi tashkil qilindi. Yangi davlatlarning chegaralari fransuz burjuaziyasining siyosiy, iqtisodiy va harbiy-strategik manfaatlariga muvofiq qilib belgilangan. 1806-yilda Reyn ittifoqiga asos solinib, unga dastlab 16ta, keyin yana 5ta german davlati kirdi. Reyn ittifoqi rasman davlat suverenitetidan mahrum etilmagan monarxiyalarning ittifoqi sifatida vujudga keldi. Lekin ularning Napoleon bilan munosabatlari suverenitet-vassalitet munosabatlariga asoslanardi. Reyn ittifoqi Napoleonning protektorati ostida edi. Bu ittifoqqa kirgan davlatlar “Muqaddas Rim imperiyasi” tarkibidan chiqqanliklarini e’lon qildilar. Bu davlatlarda dvoryanlar va ruhoniylar imtiyozlari bekor qilindi, cherkov yerlari tugatildi, moliya, ma’muriy sud ishlari fransuzlarnikiga o’xshab isloh qilindi, ba’zi joylarda Napoleonning 1804-yilgi “Fuqarolik kodeksi” joriy qilindi. Nemis qishlog’idagi munosabatlarning o’zgartirilishi eng muhim islohot edi: krepostnoy qaramlik bekor qilinib, senorlarga to’lanadigan to’lovlardan va o’taladigan majburiyatlardan haq to’lab qutilish uchun, shuningdek dehqonlarni mulkdorlarga aylantirish uchun birinchi qadam tashlandi. 1807-yilda Prussiya Fransiya bilan bo’lgan urushda qaqshatqich mag’lubiyatga uchraganidan keyin pruss dvoryanlari burjua xarakterida islohotlar o’tkazishga qaror qildi. Bu islohotlar ichida eng muhimi 1807-yilgi farmon bilan dehqonlarning shaxsiy qaramligi tugatilishi va yerlarning erkin tarzda olish-sotishning joriy qilinishi bo’ldi. Farmonda dvoryanlarga sanoat va savdo bilan shug’ullanish, shahar aholisiga va dehqonlarga esa yunkerlarning imeniellarini sotib olishga ruxsat etildi. Biroq farmonda dehqonlar zimmasidagi hamma majburiyatlar, shuningdek pomeschikning sud qilish va ma’muriy hokimiyati daxlsiz saqlab qolindi. Vaziyat dehqonlar masalasida yangi islohotlar o’tkazishni talab qilardi. Shu sababli 1811-yilning 14-sentabrida “Tartibga solish to’g’risida” Farmon chiqarilib, bu farmonda dehqonlarning o’z zimmalaridagi majburiyatlardan va barshchinadan haq to’lab qutilishlari uchun pomeschiklarga ular bilan bitim tuzish taklif qilindi. Lekin buning shartlari dehqonlar uchun haddan tashqari og’ir edi: dehqonlar pomeschikka har yili to’laydigan to’lovlardan yo 25 hissa ortiq haq to’lashlari, yoki o’z yer uchastkalarining uchdan biridan to yarmigacha pomeschikka berishlari kerak edi. Shunday qilib, islohotlarning asl ma’nosi qishloqda kapitalizm taraqqiyotiga yo’l ochib

berishdan iborat bo'ldi. Ularning natijasida yangi soliqlar joriy qilinib, bu qisman dvoryanlarga ham tatbiq qilinadigan bo'ldi. Shuningdek, cherkov yerlarini sekularizatsiya qilish (davlat mulkiga aylantirish) amalga oshirildi, tor doiradagi cheklovlar bekor qilindi. Iqtisodiy islohotlar davlat apparatida ham o'zgarishlarga olib keldi. 1808-yilgi qonun bilan shaharlarda mahalliy o'zini o'zi boshqaradigan mahkamalar joriy qilindi. Shaharning barcha eng muhim ishlari – moliya, politsiya, maktab ta'limi, ijtimoiy xayr-ehson ishlari saylab qo'yiladigan mahalliy organlar qo'lga topshirildi. Saylov huquqi yo 150 talerdan 200 talergacha daromad oladigan yoki mol-mulkka ega bo'lgan boy kishilargagina berildi. Prussiyada byurokratik markazlashtirishni kuchaytirgan yangi tuzilish joriy qilindi: har bir viloyatga hukumat tomonidan tayinlanadigan ober-prezident boshliq qilib qo'yildi. Armiyada ham islohotlar o'tkazilib, armiya ichida tan jazolari bekor qilindi, 1814-yilda umumiy harbiy majburiyat joriy qilindi. Prussiyada harbiy akademiyaga asos solindi, kelib chiqishi dvoryanlardan bo'lmaganlarga ham ofitser bo'lib yetishishlariga yo'l ochib berildi. Fransiyaning mag'lubiyati eski German imperiyasining qaytadan tiklanishiga olib kelmadi. Uning o'rniga 1814-yilda ochilgan Vena Kongressi nemis davlatlaridan va Avstriya imperiyasiga qarashli yerlarning bir qismidan German ittifoqini tuzdi. Ittifoqda na umumiy diplomatiya vakilligi, na umumiy armiya bor edi (armiya tuzish to'g'risida keyinroq qaror qabul qilingan bo'lsada, ammo amalga oshmay qoldi). Seymning qarorlarini ittifoq a'zolari bo'lgan suveren podsholar tan olgan taqdirdagina bu qarorlar majburiy hisoblanar edi. German ittifoqi kuchsiz va ahamiyatsiz konfederatsiya edi. Ittifoq ichida Avstriya ustunlik mavqeyini saqlab qolgandi. Uning vakili ittifoqning doimiy raisi edi, ittifoq majlislari ham keyinchalik, Frankfurt-Mayndagi Avstriya elchixonasi binosida o'tadigan bo'ldi. Avstriya hukumati va boshqa reaksiyon hukumatlar German ittifoqida jandarmlik vazifasini jon-jahdlari bilan bajarib, manarxiya, din va dvoryanlarning imtiyozlarini muhofaza qildilar. German ittifoqida o'z ahamiyati jihatidan ikkinchi o'rinda turgan davlat Prussiya qirolligi edi. Avstriyadagi singari Prussiya qirolligida ham Napoleon haydalganidan keyin feodal-absolutistik reaksiya g'alaba qildi. Prussiya yerlari bir-biridan ajralgan bo'lib, ikki asosiy qismdan: eski pruss provinsiyalarini va Poznanni o'z ichiga olgan sharqiy qismdan va yangi provinsiyalar – Reyn va Vestfaliya provinsiyalarini o'z ichiga olgan g'arbiy qismdan iborat edi. Qirollikning ikkala qismi bir-biridan boshqa nemis podsholarining yerlari bilan ajralgan bo'lib, o'zining ichki tuzilishi jihatidan ham bir-biridan farq qilardi. Prussiya qirolligining sharqiy provinsiyalarida yunkerlar, siyosiy reaksiyaning asosiy tayanchi bo'lib qolavergan yirik pomeschik yer egaligi hukmronlik qilardi. 1807-yilgi islohotdan keyin shaxsan ozod qilingan, ammo siyosiy jihatdan huquqsiz va yersiz qolgan dehqonlarning barshchina o'tashi va obroklar to'lashi davom etaverdi. Qishloqlarda yuqori politsiya hokimiyati va votchina yurisdiksiyasi yunkerlar qo'lida edi. Prussiyaga qo'shib yuborilgan polyak yerlari –Poznan va Sileziyada xalq ommasining ahvoli ayniqsa og'ir edi. Prussiya hukumati Poznan va Sileziyani majburiy suratda nemislashtirib bordi. Bu yerda Prussiya zemstvo huquqi joriy qilingan, ma'muriyatdagi yuqori lavozimlarga nemislar qo'yilgan, polyak tili maktablardan chiqarib yuborilmoqda edi. Prussiya qirolligining g'arbiy yerlari – uzoq vaqt davomida fransuzlar idora qilib kelgan Reyn va Vestfaliya provinsiyalarida pomeschik yer egaligi sharqdagidek katta o'rin tutmas, dehqonlar esa krepostnoy qaramlikdan allaqachon ozod bo'lgan edi. Prussiya qirolligining bu g'arbiy yerlarida XVIII asrdagi fransuz inqilobi natijasida barpo etilgan burjua tartiblari – hammaning qonun oldida tengligi, sud ishlarining ochiq olib borilishi va boshqalar turmushda mustahkam qaror topib qolgan edi; Prussiyaning sharqiy provinsiyalarida saqlanib qolgan pomeschiklar yurisdiksiyasi g'arbda tugab ketgan edi. Prussiyaning ayrim yerlari o'rtasida xo'jalik jihatdan birlik yo'q edi. Monarxiyaning ikkala

qismi o'rtasidagi diniy ayirma ham kattagina rol o'ynardi: sharqda protestant, g'arbda katolik mazhabi hukmron edi. Napoleon ustidan g'alaba qozonilganidan keyin Prussiya qiroli Fridrix-Vilgelm III va'da qilingan vakillik tuzumi o'rniga, sakkizta provinsiyada bir-birlari bilan bog'lanmagan va faqat maslahatchi xarakterda bo'lgan toifa landtaglarini ta'sis etdi. **Xulosa:** Shimoliy Germaniyadagi mayda davlatlarning ko'pchiligida, jumladan, Meklenburg, Oldenburg, Braunshveyg va Gessen-Kasselda 1815-yildan keyin eng ashaddiy feodal reaksiya g'alaba qildi. Shimoldagi barcha mayda davlatlardagi dehqonlar qaytadan joriy qilingan feodal majburiyatlar va soliqlarning og'irligidan tinkasi quridi. Gessenning kurfyuristi Vilgelm taxtga qaytganidan keyin fransuzning hamma qonunlarini bekor qildi hamda o'z qo'shini ichida parik kiyish va kokil qo'yishni yana joriy qildi.

#### Foydaniilgan adabiyotlar

1. Парламентаризм: Опыт зарубежных стран /Сост.: И.Комилов, Ф.Баклова, А.Абдуллаев. Под общ. ред. Р.М.Алимова. – Т.: Шарқ, 2002. – 256 с.
2. Саидов А.Х. Сравнительное правоведение. – М.: Норма, 2000. – 401 с.
3. Муҳамедов Ҳ.М. Янги даврда Англия давлати. – Т.: Адолат, 2000. – 56 б.
4. Муҳамедов Ҳ. М. Янги давр ҳуқуқи (хорижий мамлакатлар давлати ва ҳуқуқи тарихи бўйича маъруза ва семинар машғулоти учун материаллар). – Т.: Ўзбекистон файласуфлар миллий жамияти, 2011. – 160